

В статті розглядається вальдорфська освітня система. Акцентується на її розвивальному та виховному потенціалі. Обґрунтовано цілеспрямоване застосування її основних ідей в практиці сучасних українських загальноосвітніх шкіл.

Подано до редакції 16.10.2008 р.

□ 2008

Калабська В.С.

ФОЛЬКЛОР ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЧИТАНЦІ С. ЧЕРКАСЕНКА “РІДНА ШКОЛА”

Постановка проблеми у загальному вигляді... Головним стратегічним завданням створення національної освіти є органічне поєднання навчання і виховання з метою забезпечення розумового, морального, художньо-естетичного, правового, патріотичного, екологічного, трудового та фізичного розвитку дитини (Державна національна програма “Освіта. Україна XXI століття”).

Одним із шляхів досягнення позитивних результатів у формуванні патріотизму громадян є використання засобів фольклору у вихованні молодших школярів. Адже у фольклорі відображено багатогранну і глибоку душу народу, його духовне багатство. У ньому першовитоки оригінального світосприймання, самобутнього тлумачення явищ природи і людського життя. Українська народна словесність є серцевиною національної системи виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми... У вітчизняній педагогічній думці вихованню свідомого громадянина надається велике значення. Патріотичні ідеї викладені у пам’ятках педагогічної літератури: “Повісті минулих літ”, “Слові о полку Ігоревім”, “Повчанні дітям” Володимира Мономаха; мали місце у працях П. Могили, Г. Сковороди, І. Огієнка, С. Русової, К. Ушинського, Т. Шевченка; теоретичні основи національного виховання розробляли Г. Ващенко, С. Сірополко, В. Сухомлинський, Я. Чепіга та ін.

Сучасні дослідники, що працюють над проблемою виховання учнівської молоді, – А. Алексюк, І. Бех, О. Вишневецький, А. Погрібний, М. Стельмахович. Так, зокрема проблему виховання в патріотично-національному аспекті досліджували – Т. Гавлітіна, О. Гевко, Я. Яців; військово-патріотичному – А. Афанасьєв, Я. Зорій, Ю. Красильник, Р. Петронговський; засобами українського фольклору – Ю. Бурцева, Л. Кириченко-Стасюк, О. Смолінська. Виховний потенціал фольклору досліджує Н. Сивачук.

Ґрунтовне вивчення, об’єктивна оцінка, творче осмислення спадщини українських освітян, громадських діячів минулого допоможе досягти успіху у вирішенні проблеми виховання патріотичного шкільництва.

У кінці XIX – на початку XX ст. пріоритетними педагогічними цінностями, “стають українська (рідна) мова, патріотизм, історизм, народність, релігійні морально-етичні постулати” [4, с.57].

У колах української прогресивної громадськості простежується підйом національної ідеї, значна увага вона приділяє школі, як одній із основних складових у вихованні українця-патріота. Як зазначає сучасна дослідниця Н. Сивачук, “українська інтелігенція намагалася шукати шляхи побудови нової школи, національної освіти. На підвалинах соціокультурного прогресу частина педагогів намагалася стимулювати розвиток етнічної самосвідомості і водночас спрямувала свою діяльність на подолання національного консерватизму, а інша – стимулювала міжкультурні діалоги і намагалася долати національний нігілізм” [2, с.98]. На підготовленому народницьким рухом ґрунті поживається видавнича діяльність, з’являються україномовні видання, де пропагується ідея національної школи.

Одним із педагогів-патріотів того часу був освітній діяч, автор підручників, поет, прозаїк, драматург Спиридон Феодосійович Черкасенко (1876-1940). Він майже 15 років займався практичною педагогічною роботою у школі, брав активну участь у громадських освітянських заходах та у діяльності видавництва „Український учитель” (яке очолював Г. Шерстюк), у літературному ілюстрованому збірнику для дітей старшого віку “Світло”. Після того, як був позбавлений можливості безпосередньо навчати й виховувати школярів, як неблагонадійний, він продовжував відігравати одну з провідних ролей у царині створення передумов легалізації національної освіти. Разом з іншими фундаторами видавництва “Український учитель” у 1910 р. брав участь у заснуванні в Києві першого на Наддніпрянщині українського педагогічного журналу “Світло”.

Педагогічну діяльність ученого у своїх працях досліджувала Н. Антоненко, творчу спадщину – О. Мишанич.

Формулювання цілей статті... Мета нашої статті – дослідити виховний потенціал фольклору, як одного із чинників формування патріотизму, (на прикладі читанки “Рідна школа” С. Черкасенка). Відповідно до мети були поставлені завдання: проаналізувати фольклорні твори, що увійшли до читанки “Рідна школа”, та виявити, які чесноти вони виховують.

Виклад основного матеріалу дослідження... Великий практичний досвід та знання української літератури спонукали С. Черкасенка до роботи над підручниками: читанкою “Рідне слово” (1912), яка призначалася для використання після букваря; букварем “Початок” (1917, 1918); читанкою для перших-третьох класів “Рідна школа” (1917-1919); підручник для учнів початкових шкіл “Найпотрібніші правила правопису з додатком самостійного

писання" (1918). Цими підручниками активно користувалися у школах, вони діставали схвальні відгуки у пресі. Їх зміст не лише сприяв вихованню у дітей моральних чеснот, а й формував шанобливе ставлення до власної національної належності, вчив школярів грамотної української мови.

"Рідна школа" (читанка для першого класу), яку уклав С. Черкасенко, вийшла у видавництві "Українська школа" під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка у 1917 році. Автор підручника вважав, що потрібно розвивати у школярів почуття національної свідомості, тому у ньому подає разом з авторськими віршами та оповіданнями твори української народної словесності різних жанрів. Це фольклор для дітей (колискові пісні), календарно-обрядова (колядки, щедрівки, веснянки) і родинно-побутова (сирітські пісні) лірика, пареміографія (прислів'я, приказки, загадки), казковий епос (казки про тварин, суспільно-побутові казки).

Використані у читанці твори мають виховний потенціал, несуть у собі високу художню цінність, тому й не дивно, що деякі ми зустрічаємо на сторінках інших дитячих видань. Наприклад, вірші "Місяць", "Ранок", "Зима й весна", входять до збірки "Діткам" (1907), де надруковані вірші й казки Спиридона Феодосійовича. У дитячому часописі "Молода Україна" (1908-1909 рр.) були надруковані: казки "Золотий ключик", "Рукавичка", "Хазяйство", "П'ятниця", "Коржик", "Три Метелики", "Підкова"; вірші "Зима й весна", "Перебендя", "Дітки".

Любов до того, що нас оточує, плакається у дитини ще змалечку. Вона починається з перших пісень, що співає малюкові мати. Колискова пісня – багатофункціональне фольклорне явище. Дитяча душа глибоко сприймає її сильний і різнобічний вплив. Н. Сивачук розрізняє такі функції колискової пісні в житті дитини: практично-побутову, пізнавальну, емоційну, морально-етичну, психотерапевтичну та естетичну. У читанці ми зустрічаємо колискові („Над колискою" (пісня матері), "Коліскова пісенька", "Баю, баю"), що інформують дитину про довілля, пізнає світ, флору і фауну:

Бігають зайчики, мерзнуть, тремтять.
Затишок хочуть собі відшукать.
Ось вони вгляділи, – кущик стоїть, –
Пізно! – давно вже лисичка там спить.
Кинулись знову кудись на грядки, –
Ой, ночувати там забрались вовки [8, с.6].

Світ тварин і птахів представлений у казках, оповіданнях. На багатьох малюнках, що вміщені на підручнику, зображено свійських (кішка, собака, кінь, корова, качка та ін.), і диких (лисиця, їжак, ведмідь, лелека та ін.) тварин. У читанці є безліч пейзажів, сільських краєвидів. Дуже добре, що присутні ілюстрації, які відтворюють побут родини, теплі стосунки в сім'ї, підносять культ батька, матері.

Взагалі, образ матері та почуття і ставлення до неї дітей яскраво і переконливо розкриваються у творах, що так вдало підібрав автор. Дуже часто Батьківщину порівнюють з матір'ю. Виховані і сформовані у сім'ї емоції та моделі поведінки трансформуються у зрілому віці у палку любов до рідного краю.

У оповіданнях "Орел і кішка", "Пастка" головні герої – тварини, але вони наділені людськими рисами. Стара кішка-мати заради кошеняти-дитини розпочала смертельний бій з орлом. Після перемоги, не дивлячись на свої рани, втому, „забувши, що й болить дуже, почала облизувати своє поранене кошенятко" [8, с.74]. Кішка-мати згідна принести себе в жертву, віддати життя заради рідної дитини – кошеняти.

Твір "Мама" розповідає про дитину, що загубилася на ярмарку. Коли у неї запитали про мамині прикмети, вона по-дитячому, наївно відповідає: "Хіба-ж ви не знаєте? Моя мама та, що за всіх найкраща" [8, с.75]. У цій відповіді просто і глибоко виявилась безмірна любов дитини до матері. Заради душевного спокою мамі діти готові навіть терпіти фізичний біль ("Ох як боляче! ... але я не хочу, щоб мама знала про се: їй буде тяжко" [8, с.75]). Діти готові йти в найми ("Не журіться, мамо, ось піду в найми зароблю грошей, і всього в нас буде багато"[8, с.76]); допомагати по господарству ("Не плачте мамусю, я й хату вимету, і піч витоплю, й ганчірки поперу і все приберу" [8, с.76]). Діти піклуються про маму, щоб підтримати її у важку хвилину. Так і справжні сини й дочки України мають турбуватися за свою державу. В оповіданнях про взаємини дітей і матерів подаються такі позитивні моделі поведінки, які спонукають юного читача наслідувати їх у житті.

Малюнок колядників із Різдвяною зіркою біля хати, оповідання „Колядки" і завдання після нього у читанці ("Прокажіть, хто яку знає колядку, або щедрівку") дає дітям знання про традиції, звичаї і обряди свого народу, а також виховує шанобливе ставлення до них. "Вони (традиції, звичаї і обряди) відображають українську дійсність, національний характер народу, його самобутній культурно-історичний шлях" [1, с.15].

Для нашого дослідження цікавими є два малюнки, на яких зображено лірника з поводирем та кобзаря. Перед учнями поставлено завдання розповісти про них, а також додаються приказки: "Він стільки пісень знає, що й на волівій шкурі не списав-би", "Пісня до правди доходе" [8, с.84]. Кобзарі та лірники користувалися великою повагою у народі. Вони були носіями прадавніх знань, високої моралі та обов'язку. Під їх впливом формувалася емоційний світ українців. Кобзарський і лірницький має великий виховний потенціал, хоч і різняться між собою. Кобзарі надавали перевагу історичним пісням, думам. Лірники у переважній більшості співали псалми, канти, пісні моралізаторського змісту, рідше жартівливі та мелодії до танцю.

У змісті читанки простежується чітка логічна лінія розташування тематичного матеріалу. Так, після казки або оповідання, що має прочитати учень, знаходимо загадки, приказки, прислів'я чи малюнок про головних героїв. Наприклад, у чіткій послідовності розташовані малюнок, де зображено українську хату у селі, вірш "Хата" та завдання для учнів: "Розкажіть про свою хату. Намалюйте кожний свою хату". У вірші описується краса рідного краю, мальовничий куточок, де знаходиться хата:

Наша хата під горою край долини
У вишневому садочку та в калині;
Наші ниви золотіють так, як сонце;
Вишні й сливи з гильок лізуть у віконце [8, с.91].

У завданні спрямовується увага учня на рідну домівку, місце, де він народився, де пройшло його дитинство. Високе почуття патріотизму джерелює з любові до рідної хати, села, краю.

На сторінках "Рідної школи" автор не залишає поза увагою і рідну мову, адже у той час гостро стояло питання про викладання предметів у школі українською мовою. Цю проблему постійно порушували учителі, громадські діячі на з'їздах, у пресі та своїх працях. Перше оповідання, яким розпочинається підручник, – "Рідна школа". У ньому розповідається про школяра Петрика, який "ні світ, ні зоря – уже на ногах. Гортає книжки, зошитки, ховає у торбу" [8, с.3], щоб не спізнитися до школи. А його батьки згадують своє навчання „по-московському“, і роблять висновок: "Що то рідна школа! Дітей не треба гнати – самі прибіжать... Слава Богу, діждалися, що й у нас як у людей" [8, с.3;4]. Із цього оповідання стає зрозумілим, чому автор називає свою читанку саме "Рідна школа". На те, що для дітей настав сприятливий час у навчанні українською мовою, звертається увага у вірші "Поклик":

Не ловіте гав:
тепера золотий
до навчання час.
Не губіть години марно:
прислухайтесь пельніш
чому вчать у школі гарно, –
переймете все скоріш [8, с.8].

Навчання у школі для дітей – це серйозна праця, до якої потрібно ставитися відповідально. Спиридон Феодосійович у своїх творах налаштовує на це учнів, а також показує переваги освіти. Наприклад, у вірші "Ластівочка" знаходимо:

Ой учіться, любі діти,
Що наука – то й гаразд,
Лан не дасть вам хліба завше,
А наука завше дасть [8, с.62].

У казці "Рівна спадщина" розповідається про нечесний поділ спадщини між двома братами. Старшому синові батько залишив усе своє майно, а меншому – нічого. Коли про це дізнався менший син, він "пішов у чужі краї й вивчивсь ремеслам і наукам. Старший жив з батьком і нічому не вчивсь, бо знав, що буде багатий. Як батько умер, старший не вмів нічого робити й скоро прогайнував усе своє добро. А менший вернувшись до дому, знав і ремесло й науку, робив і збагатів" [8, с.90]. Ця ж думка висловлена у приказці "Не збирай синові худоби, збери йому розум" [8, с.79].

Велике виховне значення мають казки. Так у казці „Рибка й біб“ культивується гідність та чемність, "бо який "добридень", таке й "добре здоров'я", ... я собі хоч простий бобик, але й мені честь мила" [8, с.54]. У казці "Три метелика" йдеться про дружні стосунки: "Або вже разом зі своїми братами десь знайдемо захист, або вже вкупі бідуватимем! Не покинемо один одного при лихій годині" [8, с.56]. Казки "Як треба жити", "Батьків заповіт", "Зерна", "Батько й діти" виховують молодь у дусі вірності заповітам батьків, дідів і прадідів, людських цінностей. Наприклад, у казці "Як треба жити" подається орієнтир побудови свого життя та стосунків у соціумі: "Живи-ж так, щоб, як доведеться тобі вмирати, так щоб усі люди плакали за тобою, а ти сам щоб радів і не боявся стати на суд перед Богом" [8, с.79].

Як згадувалося раніше, творчість письменників XIX століття мала вагомий вплив на світогляд та громадянську позицію С. Черкасенка. Тому не дивно, що у читанці подаються вірші українських поетів: Т. Шевченка (твори із збірки "Кобзар" – "Тече вода з-під явора", "Діти", "Перебендя", уривки з "Тополі", "Сон"), Л. Глібова ("Писанка"), Колодяжинської ("Христос Воскрес").

Цікавий той факт, що у читанці "Рідна школа" для першого класу (на відміну від читанки для другого класу) ніде не вказано авторство жодного із творів, а деякі з них уміщені під іншою назвою. Наприклад, вірш Т. Шевченка "Тече вода з-під явора" має назву "На воді", уривок вірша "Сон" – "Світає". На нашу думку це зумовлено тим, що інакше цензура могла не пропустити читанку до видання. Адже у віршах Т. Шевченка відчувається велика любов до Батьківщини її вірного сина, милування її красою, бездоганний опис природи, що викликає патріотичні почуття у читача.

Твори, що використані у підручнику, за розміром невеликі, але у них закладена мудрість, що накопичена народом віками. Під час вивчення теми, ознайомленні з новим поняттям автор спочатку подає оповідання, а у кінці – прислів'я, приказку чи загадку, що лаконічно завершує головну думку твору. Це сприяє усвідомленню та закріпленню нового матеріалу, стимулює патріотичні почуття учнів.

Офіційний, зовнішньо-примусовий патріотизм далеко не завжди пробуджує і культивує у дитячій душі високе почуття любові до Батьківщини, нерідко навіть шкодить йому. А тим часом досвідчений і тактовний вихователь може дійсно виплекати його, для цього він сам повинен бути щирим патріотом і уміти передати дітям своє відчуття роду, народу, Вітчизни. До такого висновку спонукає нас читанка "Рідна школа" С. Черкасенка.

Висновки... Отже, українська народна словесність накреслює перевірені віками шляхи пізнання духовного багатства рідного народу і виступає чинником, що формує патріотичні почуття.

Всебічне і глибоке творче використання здобутків національного виховання і педагогіки минулого створює той ґрунт, який також допомагає досягти успіхів у вихованні українця-патріота.

Свідома громадсько-просвітницька діяльність Спиридона Черкасенка мала позитивні наслідки. У його підручнику "Рідна школа" вдало використано засоби української народної словесності, а саме:

- а) казки,
- б) загадки,
- в) приказки,
- г) прислів'я.

Вони виховують любов до Батьківщини, рідної мови, повагу до батьків, шанобливе ставлення до традицій свого народу, гідність, які безумовно формують патріотичні почуття у молодших школярів.

Література

1. Основи національного виховання: Концептуальні Положення / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчик та ін.; За заг. Ред. В. Г. Кузя та ін. – К.: Інформ.-вид. центр "Київ", 1993. – (Ч.1). – 152 с.
2. Питання виховного потенціалу фольклору у процесі становлення національного шкільництва на сторінках журналу "Світло"// Гумань: Зб. наукових праць / Ред. кол.: Н. П. Сивачук, Г. М. Палалка, В. В. Радул і ін. – Умань, видавництво АЛМІ, 2007. – Вип.1. – С.98-103.
3. Сивачук Н. Лірики Уманщини. – К.: Деміур, 2005. – 96 с.
4. Сивачук Н. Український дитячий фольклор: Підручник. – К.: Деміур, 2003. – 288 с.
5. Сірополко Степан. Історія освіти в Україні. – Київ: Наукова думка, 2001. – 912 с.
6. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Навч. посібник. – К.: А. П. Н., 2003. – 68 с.
7. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн. 2: Навч. посібник / За ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – 552 с.
8. Черкасенко Спиридон. Рідна школа. Читанка перша. – Київ: Українська школа, 1917. – 97 с.

Анотація

У статті розглядається проблема формування патріотизму молодших школярів засобами фольклору. Аналізуються твори української народної словесності у читанці "Рідна школа" та висвітлюється громадсько-просвітницька діяльність Спиридона Черкасенка.

Анотація

В статье рассматривается проблема формирования патриотизма школьников младших классов средствами фольклора. Анализируются произведения украинской народной словесности в книге для чтения "Родная школа" и раскрывается общественно-просветительская деятельность Спиридона Черкасенко.

Подано до редакції 16.10.2008 р.

Рекомендовано до друку канд. пед. наук, проф. Сивачук Н.П.

□ 2008

Левочко М.Т.

НАСТУПНІСТЬ У ВИЗНАННІ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ, ВЧЕНИХ ЗВАНЬ ТА ІСТОРІЯ ЇХ СТАНОВЛЕННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді... В системі освіти і науки існують: наукові ступені – доктор наук, кандидат наук та вчені звання – професор, доцент, старший науковий співробітник.

Наукові ступені присуджуються, а вчені звання присвоюються спеціалістам з вищою освітою, визначають їх кваліфікацію, досягнення в розвитку науки, техніки і культури, в підготовці кадрів вищої кваліфікації.

Основним документом, що визначає правила присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань, є Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 644 від 28.06.97 р. (з наступними змінами).

Формулювання цілей статті... Мета цієї статті – на підставі аналізу наукової літератури розкрити функціональний зміст наступності у визнанні наукових ступенів, звань та історію їх становлення.